

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Promise of Technology. – N.Y.: Random House, Trade Paperback. – 528 p.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу 24.03.2012:
<<http://www.booknoise.net/flickeringmind/>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

Александр Вознюк

Цивилизационные вызовы образованию взрослых

Аннотация. *Анализируются два базовых мифа современной педагогики и образования: мифы о профилировании и компьютеризации учебы и профессиональной подготовки. Делается вывод о том, что общеобразовательная и частично высшая школа должна ориентироваться скорее не на охватывание знаний и технологий, которые растут лавинообразным образом, а скорее на фундаментализацию знаний, их интегративный, комплексный, междисциплинарный, творческий характер.*

Ключевые слова: педагогические мифы, мифы о профилировании и компьютеризации учебы, фундаментализация знаний, междисциплинарный характер знаний.

Alexander Voznyuk

Civilization challenges to adult education

Summary. *Two basic myths of modern pedagogics and education are analyzed: the myths about profiling and computerizing of studying and professional training. The conclusion is made that general and partly higher school must be oriented rather not on the scope of knowledge and technologies which grow in avalanche way, but rather on the fundamentalization of knowledge, their integral, complex, interdisciplinary, creative character.*

Key words: *myths of modern pedagogics, myths about profiling and computerizing of studying, fundamentalization of knowledge, interdisciplinary, character of knowledge.*

УДК 378.015.3 : 316.454.52

**Любов Дідух,
м. Львів**

РОЗВИТОК НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТІВ

Уся діяльність людини, ставлення її до інших людей реалізуються в спілкуванні. Соціальна функція спілкування полягає в тому, що воно є засобом передавання суспільного досвіду.

Спілкування відіграє величезну роль у житті й діяльності особистості і суспільства в цілому. Процес соціалізації і розвитку особистості, становлення окремої людини, як стверджують психологи неможливий без спілкування.

Спілкування і діяльність – взаємозалежні категорії, швидше – нероздільні, як наприклад, в професії педагога, де вся діяльність будується за законами спілкування. Процес спілкування виступає як важлива професійна категорія педагогічної діяльності, а саме педагогічне спілкування є професійно значущим.

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Основний зміст професійної діяльності педагога складає спілкування з учнями, студентами. Ефективність діяльності педагога зумовлена не тільки продуманим вибором і застосуванням технологій навчання, а й умінням налагоджувати і підтримувати емоційний контакт з тими, хто навчається, систему педагогічно доцільних взаємовідносин, конструктивно вирішувати виникаючі ситуації і конфлікти.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення проблеми педагогічного спілкування ґрунтується на працях видатних педагогів (Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін.). Уміння викладача спілкуватися з учнями, студентами, його мистецтво "звертатися до людського серця" зазначалося В. О. Сухомлинським як один із головних засобів формування особистості дитини: "слово вчителя – нічим не замінний інструмент дії на душу вихованця". А. Макаренко, надаючи важливого значення майстерності словесного впливу вчителя на учнів, писав, що успіх педагогічної діяльності залежить від уміння вчителя найбільш точно, переконливо, владно висловлювати свої почуття і думки [7].

Деякі науковці вважають спілкування одним із видів людської діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, В. Мерлін та ін.). Відповідно до іншої точки зору (Б. Ломов та ін), категорія спілкування має відносну самостійність. Разом з тим Б. Ломов вважає, що категорії спілкування і діяльності нерозривно пов'язані. Спілкування – це одна із сторін способу життя людини і не менше суттєва, ніж діяльність.

Категорія спілкування нині по праву займає чільне місце у педагогічній науці поряд із такими фундаментальними категоріями, як освіта, навчання, виховання, розвиток.

Мета статті полягає в розгляді сутності, змісту педагогічного спілкування студентів у процесі навчання у ВНЗ.

Навчальний процес у ВНЗ не можна уявити без педагогічного спілкування – інтенсивних міжособистісних взаємодій, впливу, обміну інформацією педагогів, студентів, курсантів, слухачів та інших учасників цього процесу.

З урахуванням особливої значущості проблеми спілкування в процесі підготовки студентів у ВНЗ необхідно враховувати такі аспекти: виникнення, перебіг, розвиток педагогічного спілкування, його зумовленість і вплив на студентів, управління педагогічним спілкуванням, його ефективність в плані розв'язання навчальних і виховних завдань.

У розумінні та вивченні феномена спілкування є культурологічний, соціологічний, педагогічний, психологічний та інші підходи. В кожному з них категорія спілкування розглядається відповідно до предмету науки та сформованими традиціями наукового аналізу. При цьому безсумнівно можна говорити про наявність зв'язків між такими категоріями, як спілкування і свідомість, спілкування і суспільство, спілкування і діяльність, спілкування й навчання, спілкування та виховання і т. ін.

У сучасній психології спілкування в цілому розуміється як складний і багатогранний процес, який може виступати в один і той самий

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

час, як ставлення людей один до іншого, як процес їх взаємовпливу один на одного, і як процес їх співпереживання і взаємного розуміння. При цьому склалося розуміння того, що без спілкування не може відбуватися повноцінного розвитку людини і як особистості, і як суб'єкта діяльності, і як індивідуальності.

Педагогічне значення спілкування полягає, насамперед, у тому, що воно розширює загальний кругозір людини і сприяє розвитку знань, навичок, умінь, які необхідні їй для успішного виконання діяльності, що носить предметний характер. Спілкування є обов'язковою умовою формування інтелекту людини і розвитку її психічних процесів. Особливе значення спілкування має для розвитку почуттів і волі, емоційної сфери людини. Спілкування є обов'язковою умовою розвитку в людині комплексу властивостей особистості, тих складних якостей, що роблять її не просто здатною жити серед людей, співіснувати з ними, а піднятися до висот професійного та особистісного зростання.

Б. Ломов виділяє такі функції спілкування, як організація спільної діяльності, пізнання людьми один одного, формування та розвиток міжособистісних відносин. У реальному безпосередньому спілкуванні всі перераховані функції виступають в єдності і проявляються вони за відношенням до кожного учасника спілкування різним чином.

Розрізняють стилі спілкування – характерні способи встановлення і розвитку контактів. Найвиразнішими серед них є: демократичний, авторитарний і суперечливий [6, с. 14].

За формами і видами спілкування виділяють пряме і непряме спілкування, безпосереднє і опосередковане, вербальне (словесне) і невербальне. Розрізняють також міжособистісне і масове спілкування. Міжособистісне спілкування пов'язане з безпосередніми контактами людей у групах або парах, постійних за складом учасників. Масове спілкування – це безліч безпосередніх контактів незнайомих людей, а також комунікація, опосередкована різними видами засобів масової інформації. Крім того, виокремлюють міжперсональне і рольове спілкування. Учасниками міжперсонального спілкування є конкретні особистості, які володіють індивідуальними якостями.

У рольовій комунікації її учасники виступають як носії певних ролей (учитель-учень, викладач-студент, батько-дитина, свій-чужий та ін.). У рольовому спілкуванні людина позбавляється певної спонтанності своєї поведінки, оскільки ті чи інші її кроки, дії диктуються певною роллю. В процесі такого спілкування людина виступає вже не як індивідуальність, а як певна соціальна одиниця, що виконує певні функції.

У структурі спілкування виокремлю три взаємопов'язані сторони спілкування: комунікативна, інтерактивна і перцептивна (Г. Андреева та ін.) [1].

Комунікативна сторона спілкування – це обмін інформацією між тими, хто спілкується. При цьому в процесі навчання не можна розглядати спілкування як простий рух навчальної інформації, оскільки в сучасному розумінні цей процес передбачає взаємини учасників (викладач, студенти),

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

кожний із яких є активним суб'єктом. У цих випадках важливу роль відіграє значущість інформації, цілі, мотиви, установки учасників. Навчальна інформація має бути не просто прийнята, а й зрозуміла, осмислена; тільки після цього вона перетворюється в знання.

У педагогічному спілкуванні особливо важливим є ідентичність не тільки лексичної і синтаксичної систем, а й розуміння ситуації спілкування. Для цього необхідне включення комунікації в загальну систему підготовки студентів у ВНЗ.

Обмін інформацією здійснюється за допомогою вербальної (мова, мовлення) і невербальної комунікації. Мова є найбільш універсальним засобом комунікації. За допомогою мови здійснюється кодування і декодування інформації. У ВНЗ мовлення набуває значення за умови включення її в загальну систему освітньої діяльності. Цілісний комунікативний процес включає застосування невербальних засобів, до яких належать, насамперед, жести, міміка, пантоміміка. Невербальними є і такі засоби, як якість голосу, його діапазон, тональність, включення в мовлення пауз, темп та інше. В організації спілкування важливе значення має його просторова й тимчасова організації.

Інтерактивна сторона спілкування становить спілкування як взаємодію, що включає в себе ті компоненти спілкування, котрі пов'язані із взаємодією людей, з безпосередньою організацією їхньої спільної діяльності, з прагненням викликати зміни в поведінці іншої людини. Під взаємодією, перш за все, мається на увазі організація спільних дій, що дозволяють групі реалізувати загальну діяльність. Під час спілкування його учасникам можна організувати обмін діями, спланувати загальну діяльність, виробити форми і норми спільних дій.

Серед різновидів взаємодій виділяють кооперацію і конкуренцію. Крім того, до таких різновидів можна віднести бездіяльність, згоду та конфлікт, пристосування і опозицію.

Не менш важливою є перцептивна сторона спілкування. В підготовці студентів ВНЗ це пов'язане, зокрема, з розумінням природи перцептивного образу як образу світу з урахуванням того, що образ формується в діяльності суб'єкта, а сама діяльність сприйняття включена в життєві, практичні зв'язки людини з об'єктивною реальністю.

У процесі спілкування має бути взаєморозуміння між учасниками цього процесу. Сприйняття однією людиною іншої означає сприйняття її зовнішніх ознак, співвідношення їх з особистісними характеристиками суб'єкта, який сприймається інтерпретацію на цій основі їхніх вчинків. Представлення про іншу людину пов'язане з особливостями власної самосвідомості. Чим більш повно розкривається інша людина, тим більш повним стає уявлення про самого себе. Під час пізнання іншої людини одночасно здійснюється емоційна оцінка цієї людини, спроба зрозуміти її вчинки, побудова власної поведінки. В цьому пізнанні важливе місце займають ефекти та стереотипи міжособистісного сприйняття: установка, ефекти ореолу, новизна і первинність, стереотипізація. Дані положення також мають принципове значення в педагогічному спілкуванні.

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Щодо врахування виділених в структурі спілкування трьох основних компонентів (комунікація, взаємодія і сприйняття людини людиною) робимо висновок, що компетентність у спілкуванні – це складне, багатовимірне утворення, що включає компетенції міжособистісної комунікації, взаємодії та міжособистісного сприйняття.

Розвиток спілкування включає дві складові – суб'єкт-об'єктне спілкування (спілкування за типом наказів, вказівок, розпоряджень, інструкцій) і суб'єкт-суб'єктне спілкування, що характеризується рівністю позицій учасників як його суб'єктів, активністю сторін, у процесі якого кожна людина не тільки відчуває вплив, а й сама впливає на іншу, взаємною гуманістичною установкою партнерів, прагненням їх до співучасті, прийняттю один іншого. З двох зазначених варіантів розвитку спілкування головним, провідним у сучасних умовах є суб'єкт-суб'єктна побудова педагогічного спілкування.

У розвитку спілкування виокремлюють два варіанти: репродуктивний і продуктивний. Репродуктивний варіант передбачає стандартну, алгоритмізовану побудову спілкування. Продуктивний варіант характеризується породженням нових мотивів, цілей, операцій та їх послідовності. Розвиток продуктивного спілкування передбачає реалізацію творчого потенціалу особистості. В процесі підготовки у ВНЗ, у процесі розвитку педагогічного спілкування здійснюється перехід від репродуктивного до продуктивного спілкування, яке стає провідним, визначальним.

Виходячи з того, що в педагогічній діяльності саме спілкування є основним засобом вирішення завдань навчання і виховання, категорія "педагогічне спілкування" в сучасній педагогіці вивчається все більш активно і в різних її аспектах.

В. Кан-Калик, Г. Ковальов розуміють під професійно-педагогічним спілкуванням систему прийомів, що забезпечують реалізацію цілей і завдань педагогічної діяльності і організують, спрямовують взаємодію педагогів і студентів [5].

Під педагогічним спілкуванням розуміємо систему, прийоми та навички взаємодії педагога і студентського колективу, змістом яких є обмін інформацією, надання навчально-виховного впливу, організацію взаємовідносин, а також трансляцію особистості педагога студентом.

Виокремлюють також наступні основні функції педагогічного спілкування: виховну, організуючу, соціально-перцептивну, функцію формування взаємин.

У науковій літературі також розглядають наступні функції педагогічного спілкування, як інформаційно-освітня; регулятивна або нормативно-соціальна; комунікативна; функція соціалізації. Ці функції педагогічного спілкування трактують як необхідні умови успішної адаптації його суб'єктів до соціуму.

Педагог у своїй діяльності має реалізовувати всі функції: виступати як джерело інформації, як людина, яка пізнає іншу людину, як

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

організатор колективної діяльності і взаємовідносин.

Отже, в процесі педагогічного спілкування одночасно здійснюється низка функцій, і його результати знаходять своє відображення у свідомості та поведінці студентів, в їхньому світогляді, моральній переконаності, в ступені участі у розв'язанні навчальних та інших завдань.

Педагогічне спілкування загалом розглядається як основа спільної діяльності викладача і студентів у ВНЗ, що виконує важливі педагогічні функції і спрямовані на створення сприятливого психологічного клімату та оптимальної організації навчального процесу.

Відокремлюють такі психологічні механізми, що забезпечують сприйняття і оцінку іншою людиною в процесі спілкування: пізнання і розуміння людьми один іншого (ідентифікація, емпатія, абстракція); пізнання самого себе (рефлексія) в процесі спілкування; прогнозування поведінки партнера спілкування (каузальна атрибуція).

Ідентифікація – це вид психологічного захисту. Характеризується тим, що при її реалізації відбувається несвідоме уподібнення індивіда тому об'єктові, який йому загрожує [Вікіпедія]. Емпатія – це емоційне чуттєве, співпереживання іншому, засноване на вмінні правильно уявляти собі, що відбувається в емоціях і почуттях іншої людини, що вона переживає, як оцінює навколишній світ [Вікіпедія]. Спілкування на основі емоційного співпереживання веде до внутрішнього зближення людей, взаєморозуміння, взаємності стосунків один з іншим. Атракція (дослівно – залучення) – становить формування стійкого позитивного почуття до людини, прихильності до неї, дружнього ставлення. Рефлексія – це механізм самопізнання в процесі спілкування, в основі якого лежить здатність людини уявляти те, як вона сприймається партнером із спілкування, як інший розуміє її. Каузальна атрибуція – механізм інтерпретації вчинків і почуттів іншої людини, прагнення до з'ясування причин поведінки суб'єкта. Дослідження показують, що в кожній людині є свої звичні пояснення чужої поведінки.

З урахуванням наявних підходів до процесів спілкування та управління, в структурі педагогічного спілкування суб'єктів навчального процесу у ВНЗ можна визначити такі етапи:

- підготовчий етап – вивчення, підготовка, моделювання педагогом (керівником, спеціалістом) майбутнього спілкування зі студентами, курсантами, слухачами;

- початковий етап – організація спілкування зі студентами, навчальною аудиторією в момент початкової взаємодії, формування в студентів пізнавального інтересу та мотивації навчання;

- основний етап – управління спілкуванням у розвиненому навчальному процесі (під час навчальних занять та позанавчальної діяльності);

- етап зворотного зв'язку – аналіз здійснення педагогічного спілкування та внесення необхідних коректив у педагогічної діяльності.

Перший етап вимагає від викладачів та інших учасників навчального процесу у ВНЗ знань індивідуальних і групових особливостей

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

студентів, включаючи склад груп, рівень навченості, передбачувану атмосферу на занятті, характер їхньої пізнавальної діяльності, ймовірні труднощі, динаміку роботи. На цій основі прогнозується майбутнє навчальне спілкування з аудиторією.

Початковий етап передбачає, що викладач володіє педагогічною технікою швидкого включення студентів, які залучаються до роботи, активної взаємодії, активізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

На основному етапі необхідно управляти спілкуванням, підтримуючи ініціативу студентів, організовуючи діалогічне і полілогічне спілкування, суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію.

Етап зворотного зв'язку включає аналіз спілкування, співвідношення цілей, засобів і результатів спілкування, внесення коректив у методику проведення занять і в цілому в навчальний процес на кафедрі, факультеті та в ВНЗ. Фактично на цьому етапі здійснюється зворотній перехід до першого етапу педагогічного спілкування.

Успішно організоване педагогічне спілкування виконує не тільки властиві йому функції забезпечення стійкості навчальної комунікації, а й дозволяє викладачеві вирішувати складні завдання виховання студентів, формування в них професійної спрямованості, світоглядних позицій, комунікативної та професійної компетентності.

Результати дослідження свідчать, що в процесі педагогічного спілкування між викладачем і студентами можуть складатися міжособистісні взаємини трьох типів: кон'юнктивні, диз'юнктивні і фактичні.

Кон'юнктивний тип стосунків заснований на контактах, єдності тих, хто спілкується в процесі навчання (до таких контактів відносять різні форми співпраці, де викладач може виступати як організатор пошуку відповідей, як один з учасників групового розв'язку задачі та ін.) Цей тип педагогічного спілкування сприяє підвищенню соціометричного статусу студентів, позитивно впливає на їхні ціннісні орієнтації.

Диз'юнктивний тип спілкування заснований на контактах, що поділяють викладача і студентів, зумовлює соціальну дистанцію між ними, нерозуміння ними один іншого, недовіру, конфлікти.

Фактичний тип спілкування характерний тим, що взаємовідносини тих, хто спілкується один з іншим повністю залежать від ситуації.

В сучасному розумінні майстерність педагога (керівника) полягає в своєчасному і обґрунтованому виборі стилів педагогічного спілкування. Найбільш ефективним, оптимальним за цих умов є ситуаційний, гнучкий, динамічний стиль спілкування (керівництва), що послідовно змінюється в залежності від складних педагогічних ситуацій. Розвиток педагогічного спілкування в навчальних колективах змінюють стилі спілкування. Слід підкреслити, що основний напрям зміни стилів спілкування має йти від авторитарного до діалогічного, тобто за напрямом розвитку педагогічної взаємодії. Оптимальний стиль педагогічного спілкування сприяє налагодженню взаємин суб'єктів процесу підготовки студентів, підвищує ефективність передачі навчальної інформації.

Розвитку педагогічного спілкування суб'єктів підготовки студентів

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

сприяє використанню:

- навчання (пряме і непряме) комунікативним прийомам, техніці виступу та спілкування;
- спонукання студентів до активної взаємодії з викладачами на занятті;
- педагогічна підтримка за допомогою збільшення значимості самого факту участі в діалозі, спілкуванні, у взаємодії;
- створення атмосфери захищеності в процесі спілкування студентів з викладачами і в цілому в соціокультурному середовищі ВНЗ;
- схвалення звернень студентів за допомогою до викладачів, співробітників ВНЗ або інших студентів;
- заохочення власної ініціативи студентів у спілкуванні під час навчальних занять і позанавчальних заходів;
- особлива підтримка студентів, які мають проблеми в комунікативній сфері;
- надання допомоги у підборі адекватної лексики і в правильній побудові висловлювань;
- роз'яснення комунікативних норм у ситуаціях спілкування;
- позитивна побудова діалогу зі студентами;
- прояв зацікавленої уваги до студентів, підтримка їхнього прагнення до участі в діалозі з викладачем;
- надання студентам можливості зорієнтуватися у ситуації, що склалася.

Педагогічне спілкування є одним із видів професійного спілкування, що забезпечує успішну адаптацію суб'єктів навчального процесу до соціуму, має свої специфічні особливості і засоби реалізації. Педагогічне спілкування в процесі навчання студентів у ВНЗ спрямоване на досягнення високого рівня взаємовідносин і спілкування викладачів, керівників, співробітників, фахівців із студентами. Створюються найкращі умови для адаптації, мотивації, навчальної діяльності, професійної підготовки студентів.

Література

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – 375с.
2. Баскин Ю. Г. Социально-психологическое обеспечение руководства учебными коллективами высших военно-учебных заведений : [монография] / Ю. Г. Баскин/ СПб.: Санкт-Петербургский ин-т ГПС МЧС России, 2003. – 169 с.
3. Баскин Ю. Г. Формирование социально-психологических отношений в коллективе сотрудников ГПС МЧС России / Ю. Г. Баскин. – СПб.: Санкт-Петербургский ин-т ГПС МЧС России, 2004. – 174 с.
4. Воспитательная деятельность педагога; под общ. ред. И. А. Колесниковой. – М.: Академия, 2006. – 366 с.
5. Кан-Калик В. А. Технология профессионального-педагогического общения / В. А. Кан-Калик. – Грозный, 1999. – 189 с.
6. Косенко Ю.В. Основи мовної комунікації : навч. посіб. / Ю. В. Косенко. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 187 с.

Любовь Дидух

Развитие навыков общения студентов

Аннотация. Раскрыта сущность и содержание педагогического общения, обоснована необходимость развития общения в процессе обучения студентов в ВУЗах, указаны формы, виды, этапы и приемы развития общения студентов в учебном процессе.

Ключевые слова: деятельность, педагогическое общение, профессиональная подготовка, общение, обучение.

LyubovDidukh

The development of communication skills of students

Summary. The author dwells on the essence and content of the pedagogical communication, grounds the necessity of higher school students' communication skills development, presents forms, types, stages and methods of students' communication development in the process of study.

Key words: activity, learning, professional training, communication, pedagogical communication.

УДК 378.016

**Людмила Євсюкова,
м. Київ**

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ МНС**

Служба в МНС України відноситься до розряду професійної діяльності в екстремальних умовах. Виконання службових обов'язків працівниками служби МНС супроводжується різними психоемоційними навантаженнями, тому особливого значення для МНС набувають проблеми, що пов'язані з розробкою системи заходів, спрямованих на підтримання необхідної професійної діяльності та збереження професійного здоров'я співробітників МНС.

Поряд з цим, останніми роками формується нова концепція ставлення до людини, концепція управління людським ресурсом, в якій однією з основних складових є процес розвитку самого суб'єкта, на відміну від раніше домінуючої концепції обліку людського фактора, де провідними були дослідження і принципи розвитку психіки, а не самого суб'єкта, носія психіки.

Розв'язання завдання управління людським ресурсом передбачає розкриття можливостей і закономірностей розвитку суб'єкта. В зв'язку з